

nim eshatološkim pozicijama zapadne filozofije, kako u njihovoj kršćanskoj varijanti, tako i komunističkom eshatonu razotudenog društva s kojim ranije i sam autor polemizira u svojim djelima. Osim suprotstavljanja svakom povijesnom apsolutizmu, Camus se, kako Kukoč pokazuje, suprotstavlja i mraku europskog sjevera kojemu za pandan postavlja *suncanu misao Mediterana*. Kroz analizu spomenutog, Kukoč prikazuje osnovne Camusove ideje, od ideje revolta – opet u suprotnosti spram ideje revolucije – do razumijevanja odnosa povijesti i prirode, Boga i čovjeka. U posljednjem prilogu kojim se zaključuje i temat i sam zbornik, Anita Lunić (Split) analizira prisutnost Camusovih ideja u prozi, drami i lirici književnika Antuna Šoljana. Pritom posebnu pažnju posvećuje odnosu prema neizvjesnosti egzistencije (apsurdu), odnosu prema nihilizmu i filozofiji povijesti (Povijest nasuprot Prirodi uz paralelno pitanje tzv. *negativnog nihilizma*) te odnosu prema aktualnim ideologijama koji je kod obojice autora praćen vizionarskim novim političkim rješenjima: kod Camusa idejom federacije i svjetske vlade, a kod Šoljana idejom kantoni-zacije Europe prema uzoru na Švicarsku.

Raznolikost tema sadržanih u ovom, drugom po redu, zborniku radova s *Mediteranskih korijena filozofije* pokazuje svu širinu tema simpozija, kao i njegov pluriperspektivni i multidisciplinarni karakter. Mediteran je, kao kolijevka zapadnoeuropske filozofije i znanosti, primjeren okvir za razmatranje kako aspekata njihove povijesti, tako i aktualnih pitanja. A, kao prostor komunikacije kultura, također se pokazuje primjerenim za ispitivanje međusobnih utjecaja i komparativne studije, kako kultura s Mediterana, tako i onih izvan. *Mare nostrum* je u tom smislu, nasuprot shvaćanju mora kao elementa razdvajanja, spona, uvjet moguće komunikacije, kulturne i intelektualne razmjene i povezivanja. Slično njemu, i *Mediteranski korijeni filozofije* su ostvarili komunikaciju, razmjenu i suradnju domaćih i stranih znanstvenika iz različitih polja i disciplina, a čemu je svjedok i ovaj, veoma informativan i prilozima bogat, zbornik.

Anita Lunić

doi: [10.21464/fi36213](https://doi.org/10.21464/fi36213)

Ivica Kelam

Genetički modificirani usjevi kao bioetički problem

Pergamena – Visoko evanđeosko teološko učilište – Centar za integrativnu bioetiku, Zagreb – Osijek 2015.

Djelo *Genetički modificirani usjevi kao bioetički problem* autora Ivica Kelama izdano je 2015. godine pod nakladništvom Pergamene, Visokog evanđeoskog teološkog učilišta u Osijeku i Centra za integrativnu bioetiku pri Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Djelo je dorađeni i prošireni tekst autorove doktorske disertacije, a nastalo je u sklopu istraživačkog programa Znanstvenog centra izvrsnosti za integrativnu bioetiku.

Ovo opširno djelo daje nam dobar temeljni uvid u problematiku kojom se autor bavi, s naglaskom na detaljnu razradu svake teme koja je na bilo koji način povezana uz glavnu temu djela. Kroz pregled samog sadržaja knjige možemo odmah uočiti da se radi o djelu koje može služiti kao temeljna literatura svakome tko se počinje zanimati za ovu tematiku, a istovremeno je i dobro sustavno napisano djelo za sve one koji su već počeli proučavati ovu problematiku. Budući da ova tematika nije usko vezana uz jedan problem ili jedno područje proučavanja, autor izvanredno pluriperspektivnim pogledom integrira naizgled nespojive poglede u djelo široke uporabe i značenja. Knjiga se sastoji od četiri glavna dijela koja su podijeljena u nekoliko poglavlja, a koja završavaju zanimljivim odabirom »Priloga«. Ključni problem tehnologije genetičkog modificiranja je, kako navodi sam autor:

»... život je suviše složen da bi se mogao rastaviti i tumačiti samo na razini gena, jer veliki utjecaj imaju međusobna interakcija gena i okolina. Zastupnici tehnologije genetičkog modificiranja smatraju, tako reći, da se »život« može slagati poput LEGO-kockica: ubaci se gen jedne vrste u drugu i dobije se željeno svojstvo.« (str. 17)

Nadalje, ključni problem kojeg navodim uvelike je povezan s novcem, kojeg i autor smatra usko povezanim s razvojem genetički modificiranih organizama jer, piše, kako su upravo genetički modificirani usjevi još samo jedan proizvod u nizu svojih tvoraca. Međutim, hrana ne smije biti još samo jedan od proizvoda u nizu kojima se manipulira radi većeg profita pa sukladno tome autor navodi i glavnu hipotezu ovog djela:

»... da su genetički modificirani usjevi dizajnirani, te se nameću čovječanstvu, prvenstveno kao visokotehnološko sredstvo kontrole i moći: neoliberalni kapitalizam preko korporacija (čitaj: Monsanto i slične biotehnološke korporacije) i političkih struktura koje ih podupiru (čitaj: Sjedinjene Američke Države i druge zemlje proizvođači, te međunarodne institucije poput Svjetske trgovinske organizacije, Svjetska banka, Međunarodni monetarni fond i sl.) preoblikuje poljoprivredu, kako bi se lakše uklopila u tehnološki kapitalistički pogled na svijet ispražnjen od bilo koje vrijednosti osim profita.« (str. 19)

Prvi dio knjige, pod nazivom »Genetički modificirani usjevi između znanosti, etike i prava« donosi nam povijesni pregled nastanka biotehnologije i genetički modificiranih usjeva te etički aspekt ovog problema. Obrađuje pitanje rizika i koristi genetički modificiranih organizama; narušavanje bioraznolikosti, te objašnjava termine superkorova, Bt usjeva, terminator-sjemena, biopiratastva te mnogih drugih.

U drugom djelu knjige autor se bavi raznim međunarodnim institucijama i ugovorima kao što su: Svjetska trgovinska organizacija (World Trade Organization – WTO), Svjetska banka (World Bank – WB), Međunarodni monetarni fond (International Monetary Fund – IMF), sporazum NAFTA (North American Free Trade Agreement / Ugovor o slobodnoj trgovini u Sjevernoj Americi), Sporazum o zaštiti intelektualnog prava vlasništva s obzirom na trgovinu (Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights – TRIPS) kojeg je donijela Svjetska trgovinska organizacija (WTO), CGIAR (Consultative Group on International Agricultural Research/ Konzultativna skupina za međunarodna istraživanja u poljoprivredi), Codex Alimentarius Međunarodnog instituta za znanosti o životu (International Life Sciences Institute – ILSI) i dr. Piše o korporacijskom preuzimanju lanaca za proizvodnju hrane, o povijesnom razvoju jedne od najpoznatijih biotehnoloških korporacija, korporaciji Monsanto, te o načinu njihovog nametanja genetički modificiranog sjemena poljoprivrednicima širom svijeta uz pomoć patentne zaštite, o kojoj autor detaljno piše u nastavku ovog poglavlja. Isto tako navodi i slučajeve u kojima su poljoprivrednici izgubili bitku s ovom velikom korporacijom te koliko nelogičnosti ima u poslovanju Monsanto.

Jedno od zanimljivijih potpoglavlja ovog poglavlja svakako je »Utjecaj korporacije na rezultate znanstvenih istraživanja«, u kojem nam autor donosi slučajeve onih stručnjaka koji su na određeni način htjeli napraviti istraživanje na genetički modificiranim organizmima, zbog čega im je karijera često naglo završila.

Veliki problem autor nalazi u lobiranju za korporacije kao što je Monsanto, pa nam tako

donosi i one službe koje se bave upravo lobiranjem za genetički modificirane organizme kao što su: International Service for the Acquisition of Agri-Biotech Applications (ISAAA), Biotechnology Industry Organization (BIO), European Association for Bioindustries (EuropaBio), AfricaBio, International Consumers for Civil Society (ICCS) i Center for Consumer Freedom (CCF). Dalje u poglavlju bavi se tzv. »zelenom revolucijom«, utjecajem genetički modificiranih usjeva na nerazvijene zemlje te utjecajem na socijalne, ekonomske i kulturne okolnosti u društvu. Ovdje govori o nereálnim obećanjima korporacija koje smatraju da genetički modificirani organizmi mogu pomoći u rješavanju gladi u svijetu pa se tako autor bavi i tzv. »zlatnom rižom« te usjevima otpornima na sušu. Donosi nam primjer Argentine i posvećuje joj cijelo jedno poglavlje u kojem nam pokazuje kako su upravo ta nereálna obećanja i želja za kapitalom rezultirali osiromašenjem ove zemlje.

Kroz treće poglavlje knjige »Genetički modificirani usjevi – slučaj Hrvatska« autor nam donosi širi pogled na razvoj borbe protiv genetički modificiranih organizama u Republici Hrvatskoj. Govori o početku otpora kroz simpozij »Izazovi bioetike«, održanog u razdoblju od 30. kolovoza do 2. rujna 1998. u organizaciji Hrvatskog filozofskog društva, a u sklopu stalne znanstveno-kulturne manifestacije *Dani Frane Petrića*. Na skupu je donesen *Apel za etičku i pravnu regulaciju primjene genetskog inženjerstva u proizvodnji i distribuciji hrane*, poznat i pod nazivom »Creski apel«. Kelam donosi povijesni razvoj Bioetičkog povjerenstva, kratke crtice sa sjednica te opisuje osnivanje i ulogu Vijeća za genetski modificirane organizme, kao i kratke crtice sa sjednica toga vijeća.

Najistaknutiji dio ovoga poglavlja svakako je dio u kojemu autor navodi ulogu Hrvatskog filozofskog društva i Hrvatskog bioetičkog društva u razmatranju problema genetički modificiranih organizama, u kojemu navodi i *Lošinjsku deklaraciju o biotičkom suverenitetu* nastalu 16. lipnja 2004. godine u sklopu 3. *Lošinjskih dana bioetike*. U istome poglavlju autor nam donosi i *Lošinjsku izjavu – za Hrvatsku bez GMO-a*, nastalu u sklopu 8. *Lošinjskih dana bioetike* 20. svibnja 2009. godine. Nadalje, autor se dotiče i zakonskih okvira vezanih uz GMO u Hrvatskoj.

U četvrtom poglavlju »Put prema rješenju problema genetički modificiranih usjeva« autor se bavi Aldom Leopoldom i njegovom etikom zemlje, Hansom Jonasom i etikom odgovornosti te integrativnom bioetikom. Donosi nam problematiku održivog razvoja te navodi ekološku poljoprivredu kao alternativu genetički modificiranim usjevima. Pažljivo struk-

turirano, jasnim i razumljivim načinom pisano djelo, koje logičkim slijedom pokazuje ne samo problematiku genetički modificiranih organizama nego i njeno moguće rješenje kroz integrativnu bioetiku i ekološku poljoprivredu, time završava kao prilika za nove horizonte.

Lidija Knorr

doi: [10.21464/fi36214](https://doi.org/10.21464/fi36214)

Boris Kozjak

Kockanje: od dokolice do socijalne patologije

TIM Press, Zagreb 2016.

Pred nama je dugo očekivano djelo koje možemo čitati kao kompendij istraživanja problematike kockanja. Iako u našoj recentnoj literaturi, o dosezima koje možemo čitati i na stranicama ove knjige, postoji niz znanstvenih ili stručnih priloga, rasprava ili prikaza rezultata istraživanja o problematici kockanja, tek smo ovim djelom dobili sustavan i temeljit prikaz spomenutih problema. Riječju, do sada nismo mogli čitati obuhvatno djelo koje problematiku kockanja sustavno promatra iz kuta društvenih znanosti, navlastito sociologije, dajući panoptičke uvide u historiografske, ekonomske, socijalne, geografske, pravne, religiozijske, kulturolozijske i etičke aspekte problematike kockanja. Ovo djelo je upravo to, možda još i više.

Sa sadržajne strane gledano, ovo djelo pregledno je i informativno podijeljeno u tri dijela. U prvom dijelu, naslovljenom »Povijest kockanja i teorijski pristupi« možemo, osim uvodnih određenja i prikaza metodologije, čitati poglavlja »Definiranje pojmova«, »Povijest kockanja«, »Sociološke teorije o kockanju« i »Sociološka istraživanja kockanja u Hrvatskoj«. Drugi dio, naslovljen »Istraživanje kockanja« čine poglavlja: »Stavovi vjerskih zajednica u Hrvatskoj o kockanju«, »Kockanje i tisak«, »Kockanje i pravno«, »Kockanje i socijalna patologija«, k tomu u ovom poglavlju možemo čitati i *Zaključna razmatranja* koja na određeni način sažimaju poruke cijele knjige, te kvalitetnu »Bibliografiju«. U trećem dijelu knjige, naslovljenom »Prilozi«, možemo čitati tri priloga, a riječ je o anketnom upitniku temeljem kojeg su istraživani stavovi vjerskih zajednica, pregledu pravnih

propisa o kockanju i kladenju u Hrvatskoj i pregled pojedinih akata kojima je regulirana djelatnost kockanja u pojedinim hrvatskim gradovima kroz povijest, primjerice u gradovima Varaždinu i Zagrebu. Kako vidimo, treći dio knjige činjenično i strukturalno ojačava uvide iznesene u ranijim dijelovima, posebno u drugom djelu knjige, kojeg možemo smatrati najvažnijim (uz jednu pozitivnu iznimku, koju je također učinio autor) autorovim doprinosom istraživanju problematike kockanja.

Za početak prikaza temeljno određenje – što je bit fenomena kockanja? Iako je riječ, kako kazuje autor, o iznimno heterogenim, i to tajnim aktivnostima u povijesti čovječanstva, kockanje određuju dva elementa: redistribucija vrijednosti (najčešće novca) i to (drugi element) po sustavu sreće (str. 5). Vrijedi napomenuti da kockanje postoji onoliko dugo, koliko postoji i ljudsko društvo i ono je, kako napominje autor, bilo prisutno u svim socijalnim situacijama, bez obzira na geografska, kulturna ili ekonomska određenja. Dakako, kockanje je univerzalno pratila moralna osuda te je, gotovo redovito, kockanje smatrano devijantnom aktivnošću. Iz ove pozicije granaju se mnogi uvidi i daljnja složena problematiziranja koja idu iz točke od razumijevanja proizvodnih aktivnosti, preko normiranja socijalitetnih dimenzija čovjeka, do natkrivanja prokletstva (praznine) ljudskog bivanja i čak razumijevanja potencijalno transcendentne dimenzije čovjekova postojanja. Sve ove pozicije, iako naizgled nespojive, nalaze moguća objašnjenja upravo u fenomenu kockanja. Ovome vrijedi dodati i »zdravstveni« element koji se očituje u brizi za ljude koji imaju problem ovisnosti o kockanju što je, koliko moralni, isto toliko i ekonomski problem.

Iako oskudno, ovime smo ocrnali platformu autorovih uvida u problematiku kockanja, no sada je potrebno uputiti se na pojedine dijelove i pozicije knjige kao i autorove zaključke koje smatramo važnim.

Vrijedi, makar uzgred, spomenuti vrsnoću pojmovnika kojim autor ulazi u problematiku (str. 23 i slj.), dajući kvalitetna objašnjenja svih pojmova kojima se koristi u izlaganju svojih pozicija. Ovo je zasigurno, osim što je koristan misaoni alat jer uvelike olakšava praćenje složene i obimne problematike, i znak metodološke čvrstine koja uistinu odlikuje cijelu publikaciju. K tomu, autor daje iscrpan i instruktivan prikaz povijesti kockanja, od vremena »starog doba« do suvremenih (post)industrijskih ekonomskih mehanizama igara na sreću. Posebno vrijedan dio ovog povijesnog presjeka je prikaz razvoja sustava igara na sreću na prostoru Hrvatske, koji je ne samo po sebi informativan, jer je teško naići